

Nikolina Vuković

(Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb)

UKRADENI GRAD – O PROGONSTVU ILOKA I ILOČANA

UDK 314.745(497.5 Ilok)“1991/1998“

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 28. 2. 2015.

U radu autorica progovara o uzrocima, tijeku i obilježjima progona stanovništva iz grada Iloka i uže okolice u razdoblju 1991.-1998. Na temelju izvorne arhivske dokumentacije, onodobnog tiska i relevantne znanstvene literature utvrđuje se kako su osnovna obilježja položaja iločkih prognanika bila u skladu s općim obilježjima ukupne hrvatske prognaničke populacije. Drugim riječima, temeljne poteškoće s kojima su se suočavali iločki prognanici bile su stres uzrokovan progonom, smještajna problematika i problemi vezani uz neizvjesnost povratka.

Ključne riječi: grad Ilok, progono, prognanici, povratak

*Pred vratima smrti Iločani odlučise
otići. Potpisali mrskom oficiru da se nikad
neće vratiti. Da se ovdje nisu rodili, podizali
grad, duboko uranjali ruku u njedra zemlje.
Da nikad nisu bili tu. Europski mirotvorci,
iskrivljenih usta i pameti, posvjedočiše.*

*I sada idu. Dvadeset tisuća istrgnutih
iz korijena. Okreću se prema Zapadu gdje u nebo
raste Hrvatska...*

Slavko Mihalić, „Progono Iloka“, Zagreb, 1993.

Uvod

Jedno od najvažnijih obilježja oružanih sukoba u državama nastalim raspadom komunističke Jugoslavije bile su masovne prisilne migracije civilnog stanovništva. U razdoblju 1991.-2000. na području Republike Hrvatske smje-

štene su stotine tisuća prognanika i izbjeglica. Početkom sukoba u Hrvatskoj termin izbjeglica koristio se za sve one hrvatske građane koji su zbog ukupnog ratnog konteksta morali napustiti svoja mjesta stanovanja, neovisno o tome jesu li otišli u inozemstvo ili su ostali u zemlji. S obzirom na to da međunarodno pravo izbjeglički status priznaje samo osobama izbjeglim izvan granica njihovih matičnih država, za sve izbjeglice koje su smještene unutar Hrvatske uvriježio se termin prognanici. U skladu s navedenim, prihvaćeno je kako su prognanici istoznačnica unutarnjim izbjeglicama.¹

Upravo je slavonsko-srijemski prostor tijekom Domovinskog rata bio prištem najmasovnijih prisilnih kretanja civilnog stanovništva. Progonstvo je pogodilo cjelokupnu istočnu Slavoniju, a posebice vukovarsko i iločko područje. Grad Ilok smješten je na krajnjem istoku Republike Hrvatske, odnosno na desnoj obali Dunava i zapadnim obroncima Fruške gore. Sam grad je s triju strana okružen Republikom Srbijom te se iz tog razloga našao na nepovoljnom strateškom položaju u vrijeme Domovinskog rata. U predratno vrijeme Ilok je, prema tadašnjoj upravno-teritorijalnoj organizaciji, pripadao općini Vukovar. Prema predratnom popisu iz 1991., grad Ilok imao je 6.775 stanovnika. Hrvati, kojih je bilo 4.248 ili 62,7%, činili su apsolutnu većinu, a Srba je bilo 484 ili 7,14%. Ilok je bio jedan od rijetkih gradova slavonsko-srijemskog prostora u kojem Srbi nisu bili najbrojnija manjina: naime, u gradu je, prema istom popisu, živjelo 1.157 Slovaka (17,08%).²

Progon Iločana 1991.

Na višestranačkim izborima održanim u proljeće 1990. u Iloku je pobijedila Hrvatska demokratska zajednica (HDZ). U skladu s događanjima drugdje u Hrvatskoj, ubrzo je u Iloku i okolnom području došlo do pojave nacionalnih sukobljavanja između Hrvata i Srba, a što je bilo potaknuto rastućom promidžbenom, organizacijskom i oružanom pobunom srpske manjine. Oružani sukobi nastupili su u prvoj polovici 1991. Zbog navedenog nepovoljnog strateškog položaja, Ilok se ubrzo našao na meti Jugoslavenske narodne armije (JNA). Tenkovi i brodovi JNA zauzeli su početkom svibnja 1991. most na Dunavu između Iloka i Bačke Palanke i otada je on bio čvrsto pod njihovim nadzorom. Iločke gradske vlasti osnovale su Štab za obranu mjesta i otada su incidenti između dviju strana bili stalni.³ Nakon što su u srpnju iste godine snage JNA napale Ilok iz teškog naoružanja, u gradu i okolici dolazi do eskalacije oružanog sukoba.

¹ Milan Mesić, *Osjetljivi i ljuti ljudi. Hrvatske izbjeglice i prognanici* (Zagreb, 1992), 19.

² *Popis stanovništva 1991.*, ur. Jasna Crkvenčić-Bojić (Zagreb, 1992), 206-207.

³ *Ilok i iločki kraj u Domovinskom ratu*, ur. Dražen Živić (Ilok, 2011), 26-27.

Zahvaljujući nadmoći u naoružanju i opremi, JNA je ubrzo opkolila grad, što je posebno došlo do izražaja u rujnu 1991. okupacijom Bapske, Šarengrada, Tovarnika i Lovasa. Od tog trenutka Ilok i uža okolica bili su u potpunoj blokadi.⁴ Stanje je bilo na rubu humanitarne katastrofe jer se u listopadu 1991. na širem gradskom području nalazilo oko 15.000 ljudi, od čega dvije trećine stanovništva iz okolnih naselja.⁵ Grad se nalazio u informativnoj blokadi jer su prekinute sve telefonske veze, a vrlo je reduciran dotok vode i električne energije.

Početkom listopada u Ilok stižu pripadnici Promatračke misije Europske zajednice (PMEZ), od kojih su hrvatske vlasti zatražile da posreduju u evakuaciji žena i djece te da izvijeste javnost o događanjima. Pritisnuti ucjenama predstavnika JNA koji su zahtijevali što bržu predaju grada, Gradska skupština Iloka na proširenoj sjednici održanoj 12. listopada 1991. donosi odluku o provedbi izjašnjavanja građana o ultimatumu JNA, a s ciljem dobivanja na vremenu.⁶ Izjašnjavanje je održano sljedećeg dana. Stoga, a imajući u vidu potpunu blokadu, velik broj prognanika i posvemašnji osjećaj napuštenosti i izgubljenosti, rezultate izjašnjavanja ne možemo ocijeniti iznenađujućim. Primjerice, gradske vlasti morale su biti uplašene posljedicama koje bi nedvojbeno nastale ukoliko bi se snagama JNA pružio oružani otpor. JNA je, koristeći zvučnike stacionirane na obližnjim Fruškogorskim obroncima, emitirala poruke poput „još tri dana do klanja“.⁷ Unatoč takvoj atmosferi, na prvo pitanje, ono o dragovoljnoj predaji naoružanja i potpisivanju sporazuma s JNA, čak 71% (2.519) onih koji su izašli izjasnilo se protiv. Na drugo pitanje, ono o napuštanju Iloka u slučaju ulaska JNA u grad, isti broj građana izjasnio se potvrdno.⁸ Rezultat izjašnjavanja bio je poseban sporazum, koji su gradske vlasti i JNA potpisale u Šidu 14. listopada 1991. U uvodnom dijelu sporazuma navedeno je kako je on potpisan na osnovi zahtjeva građana Iloka, Bapske i Šarengrada. Pored toga, prema navodu iz sporazuma, stanovništvo je moglo napustiti Ilok u slučaju da to želi, ali je moralo predati sve naoružanje.⁹ Iako se na prvi pogled može učiniti kako je zaključivanjem spomenutog sporazuma, a što je očito bio cilj JNA, predstojeći odlazak stanovništva Iloka i okolice bio dragovoljan, nema nikakve dvojbe kako se radilo o klasičnom slučaju ratnog progonstva.

⁴ Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata (HMDCDR), Zagreb, Zbirka Stipana Kraljevića (ZSK), Petar Čobanković, Mate Brletić, Izvješće o događanjima u Iločkom kraju (1990.-1991.).

⁵ Mato Batorović, Stipan Kraljević, „Ilok u okruženju, izlazak u konvoju, Iločani u progonstvu“, *Sociologija sela*, Zagreb, 31/1993, br. 3-4, 184-190.

⁶ HMDCDR, ZSK, P. Čobanković, M. Brletić, Izvješće.

⁷ Biserka Lovrić, „Drugi put u progonstvu“, *Večernji list (VL)*, Zagreb, 7. siječnja 1992., 17.

⁸ B. Lovrić, „Drugi put u progonstvu“, *VL*.

⁹ Ivica Miškulin, „Sladoled i sunce“ – Promatračka misija Europske zajednice i Hrvatska, 1991.–1995.“, *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb, 42/2010, br. 2, 330-331.

U skladu sa sporazumom, odlazak stanovništva počeo je 17. listopada 1991. u 8 sati ujutro. Od ranog jutra, ljudi su skupljali najnužnije stvari, najčešće osobnu garderobu. Kolona duljine desetak kilometara formirala se kod gradskog mlina i usmjerena je prema mostu, gdje se nalazila kontrolna točka JNA. Pripadnici JNA su na mostu držali upereno oružje u prestrašene prognanike, a nekoliko skupina su izdvojili i prebacili u logore u Srbiji. Naime, pripadnici JNA uhitili su tridesetak iločkih mladića koji su bili pripadnici lokalnih hrvatskih snaga, a što je bilo protivno šestoj točki spomenutog sporazuma, prema kojoj je trebalo osigurati slobodan prolaz za 60 pripadnika policije i Zbora narodne garde, uključujući i njihovo pješačko naoružanje. Svemu su svjedočili europski promatrači.¹⁰ Posljednja kolona napustila je Ilok oko 18 sati.¹¹ Ukupno je, prema hrvatskim podacima, na ovaj način JNA protjerala oko 8.000 ljudi.¹²

Prognanici su prema slobodnom hrvatskom teritoriju išli preko Srbije. Ušli su kod Lipovca te su potom usmjereni prema Županji. Privremeno su smješteni u motelima Jelen i Rastovica, gdje su ih dočekali predstavnici Skupštine općine Županja, lokalnog Crvenoga križa i ostalih humanitarnih organizacija. Tamo je dogovoreno da se jedan dio prognaničke kolone usmjeri prema Đakovu, a drugi prema Slavanskom Brodu.¹³ U konačnici, iločki prognanici smješteni su diljem Hrvatske: brojne skupine u Zagrebu i okolici, u turističkim objektima na jadranskoj obali i manji dio u Podravini ili drugim dijelovima Slavonije. Iločki prognanici koji su prihvaćeni na jadranskoj obali smješteni su u hotelima i drugim turističkim objektima, a oni koji su prihvaćeni u kontinentalnoj Hrvatskoj smješteni su ili u privatne stambene objekte ili u organizirane prognaničke kampove.¹⁴

Prema dostupnim podacima, u kolovozu i rujnu 1992., kada su hrvatske vlasti i Ured Visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za izbjeglice (UNHCR) proveli popis prognanika, ustanovljeno je kako se u progonstvu nalazi 3.162 Iločana. Ako uzmemo cijelo gradsko područje Iloka, dolazimo do brojke od 4.988 prognanika.¹⁵ Broj prognanika se u promatranom razdoblju (1991. – 1997.) mijenjao. Brojčano stanje prognanika popisano je i 1994. te se smatra najtočnijim, jer je napravljeno prema popisu stanovništva iz 1991. i podacima vladinog Ureda za prognanike. Prema tom popisu, u Republici Hrvatskoj nalazilo se 5.329

¹⁰ B. Lovrić, „Drugi put u progonstvu“, *VL*.

¹¹ M. Batorović, S. Kraljević, „Ilok“, 186-188.

¹² HMDCCR, ZSK, Gradsko poglavarstvo grada Iloka, Podaci o posljedicama srpske agresije od 25. siječnja 1995.

¹³ Drago Veselčić, „Užas eksodusa 10 000 Hrvata“, *VL*, 18. listopada 1991., 3.

¹⁴ *Ilok i iločki kraj u Domovinskom ratu*, 51.

¹⁵ M. Batorović, S. Kraljević, „Ilok“, 191.

prognanika s područja grada Iloka i 815 Iločana koji se nalaze u inozemstvu, što ukupno čini broj od 6.144 osobe s područja koje obuhvaća grad Ilok. Prognanici iz iločkog kraja bili su smješteni ukupno u 66 gradova i naselja diljem Hrvatske.¹⁶

Nakon progona uslijedio je neočekivano dug prognanički život, a koji se sastojao od života u hotelima i prognaničkim kampovima, stalnog privikavanja na novu sredinu, ovisnosti o humanitarnoj pomoći, prognaničkog samorganiziranja i općeg nastojanja da se život što više normalizira.

Prognani grad – djelovanje iločkih gradskih vlasti u progonstvu

Izbori za članove predstavničkih tijela lokalne samouprave 1993.

Djelovanje lokalnih iločkih gradskih vlasti u progonstvu možemo promatrati nakon teritorijalne reorganizacije Hrvatske, do koje je došlo nakon što je Zastupnički dom Sabora Republike Hrvatske izglasao Zakon o područjima županija, gradova i općina Republike Hrvatske 30. prosinca 1992. Spomenutim zakonom Ilok je ušao u sastav novoustrojene Vukovarsko-srijemske županije, čije je privremeno sjedište bilo u Vinkovcima. U administrativnom smislu Ilok je dobio status grada, a u njegov sastav ušli su Bapska, Mohovo i Šarengrad.¹⁷ Opće ustrojstvo i djelovanje gradskih vlasti propisano je odnosnim Zakonom o lokalnoj samoupravi i upravi, na temelju kojeg će se kasnije donijeti Statut grada Iloka. Na sjednici održanoj 6. siječnja 1993. hrvatska vlada pod predsjedanjem Hrvoja Šarinića donijela je Odluku o raspisivanju izbora za članove predstavničkih tijela jedinica lokalne uprave i samouprave, a na temelju koje su raspisani izbori za članove predstavničkih tijela jedinica lokalne uprave i samouprave, odnosno za članove gradskih vijeća, općinskih vijeća, županijske skupštine, Skupštinu grada Zagreba i skupštine kotara s posebnim samoupravnim položajem. Izbori su se održali 7. veljače 1993.¹⁸

Iločki prognanici izašli su na izbore u slobodnom dijelu Hrvatske u ukupno 52 grada i druga naselja. Često se nije glasovalo u mjestima smještaja, nego u okolnima, pa su primjerice prognanici smješteni u Đakovu glasovali u Našicama.¹⁹ Kandidacijsku listu za 26 članova Gradskog vijeća Iloka istaknuo

¹⁶ HMDCDR, ZSK, Gradski muzej Ilok (GMI), Grad Ilok, Program povratka od 25. travnja 1994.

¹⁷ „Zakon o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj“, *Narodne novine* 90/1992, www.nn.hr, pristup ostvaren 24. svibnja 2014.

¹⁸ „Odluka o raspisivanju izbora za članove predstavničkih tijela jedinica lokalne uprave i samouprave“, *Narodne novine* 90/1992, www.nn.hr, pristup ostvaren 25. svibnja 2014.

¹⁹ „Odluka za budućnost“, *Vukovarske novine (VN)*, Zagreb, 3. veljače 1993., 2.

je samo HDZ, jer se ostale stranke nisu uspjele organizirati u progonstvu.²⁰ Od ukupno prijavljenih 2.696 birača na izborima, glasovalo je 1.290 birača ili 47,85%. Nevažećih listića bilo je 37. Ostvareni stupanj izlaznosti očito treba tumačiti činjenicom disperzije iločkih birača, do koje je došlo uslijed progonstva. Pošto se jedina kandidirala, kandidacijska lista HDZ-a ostvarila je apsolutnu pobjedu na gradskim izborima, odnosno za nju je glasovalo ukupno 1.253 birača.²¹ U Gradsko vijeće Iloka ušli su Stipan Kraljević, Marinko Bošnjak, Vinko Bakula, Petar Čobanković, Anto Crvenković, Drago Marić, Marko Čorić, Mato Brletić, Stjepan Tomašić, Ivan Buhač, Petar Karamatić, Vlatko Čobanković, Nedjeljko Tustonjić, Mato Batorović, Julije Kovačević, Miroslav Holoker, Mladen Lončar, Ivan Plazonić, Ivan Sabljčić, Ivan Zec, Ivan Matic, Zdenka Karamatić, Ivan Vladić, Ladislav Kotrba, Darinko Bošnjak i Tomo Grgić.²² Što se tiče same provedbe izbora, ponegdje je bilo nerazumijevanja oko ustrojstva biračkih odbora, kao dobar potez pokazalo se otvaranje biračkog mjesta u Zagrebu, a na nekim biralištima bili su prisutni i inozemni promatrači.²³

Prva godina djelovanja grada Iloka u progonstvu

Osnivačka sjednica Gradskog vijeća Iloka sazvana je za 19. travanj 1993. u prostorijama Zavičajnog kluba žitelja Iloka, na adresi Trnjanska cesta br. 1 u Zagrebu. Na dnevnom redu bili su izbor mandatne komisije, izvješće izborne komisije i prisega novoizabranih članova Gradskog vijeća. Pored toga, glasovalo se o prijedlogu Odluke o privremenom ustrojstvu grada Iloka, izvršen je izbor komisije za izradu statuta grada, izbor predsjednika i potpredsjednika Gradskog vijeća te gradonačelnika i njegovog zamjenika. Predviđen je izbor članova Gradskog poglavarstva, ali je odgođen iz nepoznatog razloga.²⁴

Za prvog iločkog gradonačelnika u samostalnoj hrvatskoj državi izabran je Stipan Kraljević, a njegov zamjenik postao je Petar Čobanković. Za predsjednika Gradskog vijeća izabran je Vlatko Čobanković, a dopredsjednici su postali Miroslav Holoker i Ivan Sabljčić.²⁵ Usvojena je Odluka o privremenom ustrojstvu grada Iloka, prema kojoj su definirane opće odrednice funkcioniranja grada. Određen je teritorij grada s naseljima Ilok, Bapska, Mohovo i Ša-

²⁰ „Odluka za budućnost“, *VN*.

²¹ „Rezultati izbora za članove predstavničkih tijela lokalne samouprave (7. 2. 1993.)“, www.izbori.hr, pristup ostvaren 25. svibnja 2014.

²² „HDZ pobijedio, ali...“, *VZ*, 15. veljače 1993., 22.

²³ „HDZ osvojio Vukovarce“, *VN*, 17. veljače 1993., 3.

²⁴ HMDCDR, ZSK, GMI, Klasa: 021-05/93-01/02, Ur. broj: 2196-01-93-1, Povjerenik Vlade Republike Hrvatske za općinu Vukovar, Dnevni red od 13. ožujka 1993.

²⁵ *Ilok i iločki kraj u Domovinskom ratu*, 57.

rengrad, određena su tijela gradske samouprave i definirane su njihove funkcije. Prema Odluci, članovi Gradskog vijeća i Poglavarstva grada imali su pravo na naknadu troškova, dok su predsjednik i potpredsjednici Gradskog vijeća svoje dužnosti obavljali volonterski.²⁶ Odluka je bila na snazi do izrade statuta grada, a što je bila zadaća vijećnika Ivana Vladića, Zdenke Karamatić, Mate Batorovića, Julija Kovačevića i Vlatka Čobankovića.²⁷ Već na prvoj sjednici, članovi Gradskog vijeća naglasili su važnost prognaničke problematike te posebice važnost adekvatnog zbrinjavanja prognanika. Vijećnik Nedjeljko Tustonjić govorio je o problemima preseljenja prognanika, a Marinko Bošnjak o brizi o iločkim prognanicima koji su bili smješteni u Opatiji.²⁸ Novoizabrani gradonačelnik Kraljević naglasio je važnost brige o prognanicima, ali i važnost povratka u Ilok, kao primarnu zadaću gradskih struktura, a čemu je dodao i nužnost obnove. Na konstituirajućoj sjednici bili su, osim samih članova Gradskog vijeća, i saborski zastupnik Tomislav Merčep, dopredsjednik saborskog Odbora za unutarnju politiku i nacionalnu sigurnost Đuro Perica, vukovarsko-srijemski župan Matej Janković i podžupan Ivan Juroš te vukovarski gradonačelnik Mirko Nikolašević.²⁹ Prisutnost navedenih županijskih čelnika upućuje na važnost uspostave dobre suradnje s novoizabranim gradskim vlastima Iloka, iz čega će kasnije proisteći kvalitetna suradnja između županijskih i gradskih vlasti.

Druga sjednica Gradskog vijeća Iloka održana je 18. svibnja 1993. u Zagrebu, na adresi Avenija Vukovar 72/IV. Na ovoj sjednici također je bio prisutan vukovarsko-srijemski podžupan i gradonačelnik Vukovara, što ponovno upućuje na zajedničku suradnju županije i Iloka. Na sjednici je gradonačelnik Kraljević podnio izvješće o radu u proteklom razdoblju, pri čemu je očekivano opet naglasio prognaničku problematiku. Kraljević je izvijestio o posjeti župljana austrijskog gradića Liebocha gradskim vlastima Iloka i kulturnoj djelatnosti iločkih prognanika te skupljanju humanitarne pomoći za iločku župu u njemačkim gradovima Neukirchenu i Nürnbergu. Izrađeni su pečati Gradskog vijeća i Poglavarstva i održan je sastanak s drugim tajnikom slovačkog veleposlanstva o položaju prognanih Slovaka. U sklopu treće točke dnevnog reda održani su izbori za članove Gradskog poglavarstva, koje se sastojalo od devet članova. Zamjenik gradonačelnika dobio je posebno zaduženje predsjednika Odbora za odnose s UNPROFOR-om,³⁰ a čije je sjedište bilo u Vinkovcima.

²⁶ HMDCDR, ZSK, GMI, Klasa: 021-05/93-01/06, Ur. broj: 2196-01-93-1, Gradsko vijeće Iloka, Odluka o privremenom ustrojstvu grada Iloka od 19. travnja 1993.

²⁷ HMDCDR, ZSK, GMI, Dnevni red od 13. ožujka 1993.

²⁸ HMDCDR, ZSK, GMI, Dnevni red od 13. ožujka 1993.

²⁹ „Utemeljeno Gradsko vijeće Iloka“, agencijska vijest (Hina), *Vjesnik*, Zagreb, 20. travnja 1993., 3.

³⁰ United Nations Protection Forces ili Zaštitne snage Ujedinjenih naroda.

Kasnije će se Poglavarstvo proširiti za tri člana, odnosno predsjednike mjesnih odbora Bapske, Šarengrada i Mohova. Na kraju sjednice, gradonačelnik je pozvao vijećnike na rješavanje problema smještaja prognanika i prikupljanje dokumentacije o prognanicima. Ukazao je na potrebu za suradnjom s odgovarajućim ministarstvima, Zajednicom prognanika, stranim predstavnicima i UNPROFOR-om, kako bi pratili stanje u okupiranom gradu.³¹

Briga za prognanike vidljiva je i na drugoj sjednici Gradskog poglavarstva, održanoj u kolovozu 1993. Na sjednici, gradonačelnik je izvijestio o dobivenoj humanitarnoj pomoći u hrani i lijekovima, o održanom sastanku župana okupiranih područja, gdje se raspravljalo o toj tematici, boravku prognaničke djece u Liebochu, kao i o drugim aktivnostima prognanih Iločana. Raspravljalo se i o gospodarskom stanju grada i iločkog kraja. Važno je istaknuti kako je na ovoj sjednici osnovana Komisija za socijalnu skrb, na čelu s Vinkom Bakulom, kako bi se dodatno unaprijedila pomoć prognanicima koji su smješteni u Opatiji. Izglasana je i odluka o otvaranju žiro računa grada Iloka, čije je aktiviranje predviđeno za siječanj 1994. u Vukovarskoj banci d. d.³² Do izglasavanja navedene odluke rad gradskih djelatnika Iloka financirao se iz proračuna Općine Vukovar.³³

Od svibnja do studenog 1993. iz financijskih razloga nisu se održavale sjednice Gradskog vijeća i Gradskog poglavarstva. Dnevnice i putni troškovi vijećnika nisu se mogle financirati pa je sljedeća sjednica zakazana tek za studeni iste godine. Radilo se o zajedničkoj sjednici Gradskog vijeća i Poglavarstva. U spomenutom razdoblju u radnom odnosu bili su jedino gradonačelnik Kraljević, zamjenik gradonačelnika P. Čobanković, Bakula, zadužen za socijalnu skrb, i administrativna djelatnica Nevenka Brkić.³⁴ Iz financijskih razloga, u zasnovanom radnom odnosu bili su djelatnici zaduženi za najvažnije poslove, odnosno oni koji su bili zaduženi za prognanike i ostatak iločkog stanovništva koji je ostao u okupiranom području. Gradske strukture napravile su velik posao od svibnja do studenog. Rješavali su problem smještaja prognanika, sudjelovali u izradi Zakona o prognanicima, nadgledali dolazak humanitarne pomoći, uspostavili su prijateljske odnose s austrijskim Liebochom, posjećivali su prognanike diljem Hrvatske i prikupljali su podatke o iločkim poduzećima. Komisija za socijalnu skrb utvrdila je smještajne probleme prognanika u Istri, a istaknut je problem prehrane u turističkom kompleksu Liburnija rivijera hoteli d. d., gdje se prognanici moraju sami brinuti o prehrani.³⁵

³¹ HMDCDR, ZSK, GMI, Grad Ilok, Zapisnik od 18. svibnja 1993.

³² HMDCDR, ZSK, GMI, Grad Ilok, Zapisnik od 13. kolovoza 1993.

³³ *Ilok i iločki kraj u Domovinskom ratu*, 56.

³⁴ HMDCDR, ZSK, Grad Ilok, Zapisnik od 5. studenog 1993.

³⁵ HMDCDR, ZSK, Grad Ilok, Zapisnik od 5. studenog 1993.

Od početka studenog 1993. uredske prostorije Poglavarstva grada Iloka službeno su registrirane na adresu Avenija Vukovar 72/IV u Zagrebu.³⁶ Ukupno su mjesec dana gradonačelnik i administrativna djelatnica Brkić dijelili prostoriju sa zaposlenicima Vukovarsko-srijemske županije, a zatim su dobili svoje vlastite prostorije na istom katu gdje su se održavale sjednice Poglavarstva, a često i sjednice Gradskog vijeća.³⁷

Briga gradskih vlasti za iločke prognanike i borba za brži povratak

I tijekom 1994. rad iločkog Gradskog vijeća i Poglavarstva usredotočuje se na brigu za prognanike, posebice probleme smještaja i adekvatne prehrane u mjestima prihвата, a izrađen je i plan programa povratka u Ilok. Već u siječnju iste godine Poglavarstvo se pripremilo za popis prognanika s područja bivše općine Vukovar. Cilj izrade popisa bilo je utvrđivanje točnog broja prognanika, kako bi se mogla preciznije utvrditi njihova prava u vezi s, kako se pretpostavljalo, skorim povratkom, odnosno obnovom grada Iloka. Popis je održan u razdoblju od 21. veljače do 12. ožujka u ukupno devet popisnih regija.³⁸ Na sjednicama Gradskog vijeća i Gradskog poglavarstva Iloka osnovana je Komisija za odnos s gradovima u kojima su smješteni iločki prognanici, a podržana je i inicijativa za osnivanje Kluba studenata (za kontakt sa studentima imenovani su Mato Batorović i Ivan Vladić).³⁹ Osnivanjem navedene Komisije (čiji su članovi bili Ivan Juroš, Stipan Kraljević, Petar Čobanković, Ivan Matić, Katica Čorić, Ivan Vladić i Mato Batorović) došlo je do bolje koordinacije sa županijama i gradovima u kojima su bili smješteni prognanici. Konačno je riješeno i financiranje vijećnika tako što im je odobreno pravo na paušalnu naknadu, naknadu troškova prijevoza te na naknadu za odlazak na sjednice Gradskog vijeća i na službena putovanja.⁴⁰

Članovi iločkog Gradskog poglavarstva intenzivno su radili i na ustroju novoformiranih županijskih ureda, odnosno sudjelovali su na savjetodavnim sjednicama koje su za cilj imale razvoj novoustrojene lokalne samouprave. Pored toga, stalno su se nastojali informirati o stanju preostalog nesrpskog stanovništva u Zaštićenoj zoni Ujedinjenih naroda Istok, a bili su i u stalnom kontaktu s visokim dužnosnicima hrvatske vlade. Djelatnici gradskih vlasti organizirali su skupove s prognanicima na području Zagreba, Opatije, Lovrana i Krka, pri čemu je sve više dolazio do izražaja problem smještaja invalida

³⁶ HMDCDR, ZSK, GMI, Izvješće od 2. veljače 1994.

³⁷ *Ilok i iločki kraj u Domovinskom ratu*, 56.

³⁸ H., „I silom kući“, *VL*, 19. veljače 1994., 6.

³⁹ HMDCDR, ZSK, GMI, Grad Ilok, Poziv za Matu Batorovića od 28. siječnja 1994.

⁴⁰ HMDCDR, ZSK, GMI, Grad Ilok, Zapisnik od 2. veljače 1994.

i drugih bolesnih osoba. Nadziru i dolazak humanitarne pomoći za iločke prognanike. Posebna pozornost posvećena je djeci prognanicima, za koje je grad Ilok organizirao dijeljenje poklona tijekom proteklih božićnih blagdana. Kao što je već navedeno u prijašnjem tekstu, grad je podupirao i razne kulturne manifestacije u suradnji s Muzejom grada Iloka, poput književnih večeri i proslave 40. obljetnice osnivanja gradskog muzeja. Predstavnici grada nastojali su održavati živom iločku tradicijsku kulturu među prognanicima, organizirajući pučke proslave spomendana katoličkih svetaca (poput obilježavanje dana sv. Vinka, zaštitnika vinogradara). Vijećnici su nastojali ostvariti što veću prisutnost u hrvatskim medijima, kako bi prognani Iločani bili što bolje informirani o njihovom radu, a cjelokupna hrvatska javnost o problematici progonstva.⁴¹

Na sjednici Gradskog poglavarstva potkraj travnja 1994. izglasan je Statut grada Iloka, čime je potvrđena ranija Odluka o privremenom ustrojstvu grada Iloka. Time je djelovanje grada Iloka, iako u progonstvu, konačno usklađeno s postojećim pravnim okvirom. Gradsko poglavarstvo imenovalo je i svoje predstavnike (Željko Đerđ, Mario Karamatić, Stjepan Klučik, Stanko Bošnjak, Marinko Posavčić i Stjepan Plazonić) u Inicijativni odbor za osnivanje Zajednice prognanika županije Vukovarsko-srijemske, a na mjesto zastupnika Iloka u Izvršnom odboru spomenute zajednice imenovan je Miroslav Janić. I dalje su bile prisutne financijske poteškoće u djelovanju grada, jer se ispostavilo kako su sredstva koja su dolazila od poreza na plaće djelatnika nedovoljna za redovito funkcioniranje grada.⁴² Kako bi se poboljšala financijska situacija, Gradsko poglavarstvo često je tražilo pomoć od Vukovarsko-srijemske županije, a jedan takav zahtjev odobren je u lipnju iste godine.⁴³

Očekivano, najveća preokupacija gradske uprave Iloka bio je što brži povratak prognanika, odnosno rješavanje različitih problema karakterističnih za život u progonstvu. Zbog toga su članovi Gradskog poglavarstva često bili prisutni na sastancima raznih institucija i prognaničkih organizacija na kojima je raspravljano o toj problematici. Gradonačelnik Kraljević i dogradonačelnik P. Čobanković sudjelovali su tako na sjednici Izvršnog odbora Zajednice prognanika Hrvatske koja je održana 8. travnja 1994. u Karlovcu. Raspravljalo se o Zagrebačkom sporazumu⁴⁴ i vladinom Nacionalnom programu povratka. Podržano je potpisivanje spomenutog sporazuma jer se ocijenilo kako se radi o prvoj fazi mirne integracije okupiranih područja u hrvatski ustavni pore-

⁴¹ HMDCDR, ZSK, GMI, Grad Ilok, Izvješće od 2. veljače 1994.

⁴² HMDCDR, ZSK, GMI, Grad Ilok, Zapisnik od 26. travnja 1994.

⁴³ HMDCDR, ZSK, GMI, Grad Ilok, Zapisnik od 1. lipnja 1994.

⁴⁴ Zagrebački sporazum potpisan je 29. ožujka 1994. između predstavnika hrvatskih vlasti i pobunjenih Srba u ruskoj ambasadi u Zagrebu o trajnom primirju (prekid bojnih djelovanja i razdvajanje između Hrvatske vojske i naoružanih pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj), uspostavi gospodarskih odnosa i političkom rješenju.

dak. Ipak, istaknut je problem povratka u posebne tampon zone, ustanovljene Zagrebačkim sporazumom, jer se ispostavilo kako se ne može jamčiti sigurnost civilima, a problemom se pokazao i velik stupanj razrušenosti stambenih objekata.⁴⁵ Nakon potpisivanja već spomenutog Zagrebačkog sporazuma u ožujku 1994. predstavnici iločkih gradskih vlasti uključili su se u inicijativu povratka prognanika u pojedina naselja unutar tampon zona. U Vukovarsko-srijemskoj županiji predviđena su naselja Lipovac i Donje Novo Selo. U skladu s tom inicijativom osnovan je Županijski stožer za povratak, u čijem su se sastavu nalazili i predstavnici gradskih vlasti Iloka. Izrađen je kompletan plan povratka, ali do realizacije uslijed otpora pobunjenih Srba i neučinkovitosti UNPROFOR-a nije došlo.⁴⁶ Predstavnici gradskih vlasti Iloka sudjeluju i u osnivanju Zajednice prognanika Vukovarsko-srijemske županije.⁴⁷ Također, predstavnici gradskih vlasti Iloka u brojnim pismima upućenim Hrvatskom saboru, Vladi te Uredu za prognanike i izbjeglice Republike Hrvatske upućuju na brojne prognaničke probleme. Primjerice, u pismu koje je gradonačelnik Kraljević uputio navedenim institucijama prisutno je nezadovoljstvo njihovim djelovanjem u vezi s položajem iločkih prognanika. Predbacuje im se nerješavanje problema prognaničkog smještaja i nepostojanje konkretnog programa kako bi se izašlo iz takve situacije. Prognanici smješteni u privatnim objektima suočeni su s povećanjem stanarina, a oni smješteni u hotelima s deložacijom. Posljedice navedenog dovele su do velikog nezadovoljstva i razočaranja prognanika zbog neučinkovitosti državne uprave u sprečavanju tih problema. Vlastima se predbacuje provođenje loše politike u posredovanju u zamjeni imovine između hrvatskog i srpskog stanovništva. Naime, zabranjena je prodaja imovine čiji su vlasnici osobe srpske nacionalnosti, ali nije zabranjena zamjena iste imovine, što je dovodilo do brojnih malverzacija s vlasničkim listovima. Gradonačelnik predlaže izradu sveobuhvatnog programa gradnje čvrstih stambenih objekata za smještaj ili davanje gradilišta za gradnju obiteljskih kuća prognanicima te rješavanja sporova u pogledu imovine.⁴⁸ Jedan je od problema na koje gradske vlasti reagiraju i pokop iločkih prognanika u Zagrebu. Grad Zagreb izglasao je odluku da se svi umrli prognanici moraju kremirati, zbog nedostatka grobnih mjesta, što je uzrokovalo prosvjed prognanika. Ovaj prosvjed možemo povezati s mentalitetom prognanika, kojima spaljivanje pokojnika nije bilo u skladu s katoličkom tradicijom.⁴⁹ Iločki

⁴⁵ G. Marget, „Povratak u tampon zone“, *Iločki List (IL)*, Vinkovci, br. 2, svibanj 1994., 8.

⁴⁶ HMDCDR, ZSK, GMI, Grad Ilok, Izvješće o radu i aktivnostima zamjenika gradonačelnika grada Iloka u 1994. godini od 27. veljače 1995.

⁴⁷ G. Marget, „Osnivačka skupština Zajednice prognanika Vukovarsko-srijemske županije“, *IL*, br. 3, lipanj 1994., 2.

⁴⁸ Stipan Kraljević, „Obuhvatnija briga za prognaničke poteškoće“, *IL*, br. 5, kolovoz 1994., 2.

⁴⁹ HMDCDR, ZSK, GMI, Grad Ilok, Zapisnik od 1. lipnja 1994.

predstavnicima uputili su prijedlog gradskim vlastima Zagreba da se prognanici sahranjuju na jednom mjestu,⁵⁰ ali nije dostupna informacija je li prijedlog prihvaćen.

Do kraja 1994. predstavnici gradskih vlasti Iloka osnovali su razne komisije s ciljem započinjanja konkretnih radnji za povratak. Osnovali su komisije za procjenu i popis ratne štete, za organizaciju rada gospodarstva, sanaciju gradske infrastrukture i za društvene službe. Svaka komisija bila je podijeljena na uža područja rada, a u tome je sudjelovalo oko 40 osoba s područja Iloka.⁵¹ Razlog osnivanja komisija, osim pokretanja pripremnih radnji za povratak, možemo vidjeti u sve većem nezadovoljstvu prognanika, koji sve više gube nadu u povratak svojim kućama, a na taj način gradske vlasti žele umiriti iločko stanovništvo naglašavanjem rada na povratku, iako ni oni sami ne znaju kada će se to dogoditi.

Poglavarstvo grada Iloka u svibnju 1994. uputilo je hrvatskoj Vladi, Ministarstvu za socijalnu skrb i vladinom Uredu za prognanike pismo u kojem upozorava na veliko nezadovoljstvo prognanika nepromijenjenim stanjem oko pitanja povratka i neučinkovitosti državnih vlasti da utječu na taj problem. U pismu se upozorava na prognaničke poteškoće u vezi sa smještajem, nemogućnošću zaposlenja, odlaskom najvitalnijeg stanovništva na rad u inozemstvo, problemima sa zdravstvenim osiguranjem i prehranom prognanika. Vidljivo je da su gradske vlasti Iloka nezadovoljne brigom državnih vlasti oko aktualnih problema prognanog stanovništva, pa kritiziraju njihovu sporost i sve rjeđe spominjanje pitanja povratka, a prognanici i njihovi predstavnici sve manje vjeruju u skorašnji povratak u svoj grad.⁵²

U ljeto 1994. nezadovoljstvo prognanika kulminiralo je prosvjedima i blokadom UNPROFOR-a na crtama razdvajanja i pred upravnom zgradom mirovnih snaga Ujedinjenih naroda u Zagrebu,⁵³ o čemu se gradska vlast Iloka službeno nije očitovala. Godina 1994. protekla je, dakle, u nastojanjima oko razvitka odnosa gradskih struktura i prognanika, poboljšanja položaja iločkih prognanika raznim mjerama, brige za preostalo stanovništvo u Iloku, osnivanja radnih tijela za izradu plana povratka, a nastavljena je i bogata kulturna djelatnost koju podupire i financira grad Ilok.

Uslijedila je burna 1995., u kojoj je vojnim operacijama oslobođena većina okupiranog teritorija Hrvatske. Od tada se iločkim prognanicima i njihovi-

⁵⁰ HMDCDR, ZSK, GMI, Grad Ilok, Zapisnik od 27. kolovoza 1994.

⁵¹ Branko V., „Realnost za povratak ipak postoji“, *IL*, br. 9-10, prosinac 1994./siječanj 1995., 2.

⁵² HMDCDR, ZSK, GMI, Grad Ilok, Informacija o socijalnom položaju prognanika i prijedlozima za poboljšanje položaja od 18. svibnja 1994.

⁵³ HMDCDR, ZSK, GMI, Grad Ilok, Izvješće o radu lokalne samouprave grada Iloka 1994. od 21. prosinca 1994.

vim predstavnicima povratak čini sve realnijom mogućnošću. Gradska uprava Iloka kao glavni cilj ističe rad na povratku prognanog stanovništva. Već nakon oslobađanja zapadne Slavonije u svibnju 1995. iločki gradonačelnik podupire ideju mirne reintegracije istočne Slavonije u hrvatski pravni poredak, ukoliko krajinski Srbi prihvate hrvatsku vlast na tom prostoru.⁵⁴

Nakon vojne operacije Bljesak dolazi do preseljenja Srba iz zapadne Slavonije na prostor istočne Slavonije, gdje se useljavaju u razna naselja i gradove, a među njima i u Ilok. Grad se tako našao na meti srpskih prognanika te je došlo do velike pljačke imovine i maltretiranja preostalog hrvatskog stanovništva. Iločki gradonačelnik intervenirao je tako što je Ujedinjenim narodima poslao apel u kojem je zatražio da se zaštiti preostalo nesrpsko stanovništvo u Iloku.⁵⁵ Predstavnici Iloka nakon Bljeska dodatno intenziviraju svoje djelovanje koje za cilj ima organizaciju povratka prognanika. S tim ciljem, održane su zajedničke sjednice Stožera za pripremu povratka u Ilok, Gradskog vijeća i Gradskog poglavarstva Iloka, na kojima je donesen zaključak o potrebi izrade popisa prognanika iz Iloka.⁵⁶ Nakon vojne operacije Oluja u kolovozu 1995. i oslobađanja većine hrvatskog teritorija, povratak se činio sve izglavnijim.

Prvi konkretiziran plan programa povratka izradile su gradske vlasti još potkraj travnja 1994. U njemu je ukratko opisana predratna etnička struktura Iloka i okolice, tijekom srpske agresije i sam progon nesrpskog stanovništva. Pored toga, u programu je dana i ocjena stanja u okupiranom Iloku, s posebnim naglaskom na promjeni nacionalne strukture stanovništva do koje je došlo uslijed naseljavanja srpskog stanovništva iz zapadne Slavonije. Zanimljivo je primijetiti kako su iločke vlasti osmislile u biti cjelokupnu mirnu reintegraciju istočne Slavonije, unutar koje je posebno mjesto, jasno, pripalo Iloku, a koja je podrazumijevala uspostavu trajnog prekida vatre, obnovu ratom uništene ratne infrastrukture i potpunu uspostavu hrvatske vlasti na tom području. Prvo bi se osigurali sigurnosni uvjeti, što bi podrazumijevalo osiguranje granica, čišćenje minskih polja te uspostavu zdravstveno-higijenskih uvjeta. U ovoj je fazi program povratka pretpostavio povratak samo onih prognanika čije je djelovanje ocijenjeno nužnim za realizaciju navedenog. Tek potom bi uslijedila obnova infrastrukture i potpunije dovođenje u funkciju drugih ustanova potrebnih za normalizaciju svakodnevnog života, poput poštanskog sustava, škola i slično. Tada bi se, kako je navedeno, vratila većina prognanika. U završnoj bi fazi došlo do opsežnije procjene sveukupne ratne štete, kao temelja za obnovu uništenih i oštećenih objekata. Treba napomenuti kako je program

⁵⁴ Stipan Kraljević, „Svima je u interesu mirna reintegracija“, *IL*, br. 14, svibanj 1995., 1.

⁵⁵ K. S., „Ponovno naseljavanje Iloka“, *IL*, br. 15, lipanj 1995., 1.

⁵⁶ Z. Merdžan, „Povratak nakon 4 godine“, *Slobodna Dalmacija*, Split, 13. svibnja 1995., 64.

povratka bio usklađen s Nacionalnim programom povratka prognanika i izbjeglica Vlade Republike Hrvatske.⁵⁷

Život u progonstvu

Smještaj i humanitarna pomoć

Prognanici su bili raspoređeni u tri vrste smještaja: u organiziranom smještaju, u prognaničkim naseljima i u privatnom smještaju. Organizirani smještaj podrazumijeva stanovanje prognanika u hotelima, gdje im je omogućena svakodnevna prehrana. Na taj način smješteni su iločki prognanici u turističkim kapacitetima na području Istre i Kvarnera. Na navedenim područjima, najviše je prognanika bilo u Opatiji, na otoku Krku i u Puli.⁵⁸ Prognaničko naselje je tip smještaja u kojem su se prognanici sami skrbili o sebi i bili su oslobođeni plaćanja režija. Najveći broj iločkih prognanika bio je smješten u prognaničkom naselju Blace, u Rokovcima kraj Vinkovaca, a jedan manji dio u Naselju prijateljstva u Čepinu. U privatnom smještaju, prognanici su bili zbrinuti najčešće kod rodbine ili prijatelja, a dio u napuštenim kućama i pomoćnim prostorijama.⁵⁹

Kad se govori o organiziranom smještaju, najveći broj iločkih prognanika bio je smješten u hotelima ili bungalovima u Istri i Kvarneru. Od toga, posebno su hotelski kompleksi u vlasništvu Liburnija rivijera hotela d. d. (hotel Zagreb, hotel Splendid i dr.), hotel Tamaris u Malinskoj i bungalovi u Njivicama na otoku Krku prihvatili prognane Iločane.⁶⁰ U hotelima je jedna prognanička obitelj imala pravo na hotelsku sobu i organiziranu prehranu u hotelskom restoranu. Prognanici su uglavnom bili zadovoljni smještajem, ali često su imali prigovora na nekvalitetnu prehranu i neljubaznost hotelskog osoblja. U već spomenutim bungalovima u Njivicama, primjerice, prognanici su po dolasku bili vrlo zadovoljni prehranom, ali dolaskom novog upravitelja kuhinje hrana se drastično pogoršala, a kao razlog tome prognanici su navodili malverzacije prilikom nabavke namirnica za njihovu prehranu.⁶¹

Hoteli su dobivali dnevni iznos za troškove smještaja i prehrane prognanika od vladinog Ureda za prognanike i izbjeglice, ali pokazalo se da su finan-

⁵⁷ HMDCDR, ZSK, GMI, Grad Ilok, Program povratka od 25. travnja 1994.

⁵⁸ HMDCDR, ZSK, GMI, Ured za prognanike i izbjeglice, Broj prognanika po naseljima progona i općinama smještaja za općinu progona Vukovar od 7. veljače 1996.

⁵⁹ HMDCDR, ZSK, GMI, Grad Ilok, Program povratka od 25. travnja 1994.

⁶⁰ Vinko Bakula, „Izvjешće o socijalnom stanju prognanika“, *IL*, br. 16, srpanj 1995., 2.

⁶¹ Vilak, „Ogorčeni na sve i svakog“, *IL*, br. 4, srpanj 1994., 6.

cijski troškovi veći od toga iznosa.⁶² Hoteli su, kao primarno turistički objekti, dolaskom prognanika izgubili velik dio zarade koju su namjeravali ostvariti pružanjem turističkih usluga. Iz tog razloga, hotelske su uprave često intervenirale, u suglasju s nadležnim Ministarstvom turizma, kako bi se prognanici premjestili iz hotela. Kako u tome uglavnom nisu uspijevale, uprave su se koristile drugim metodama. Primjerice, u kompleksu Liburnija rivijera hotela d. d. hotelska uprava ukinula je pojedinačan rad kuhinja po hotelima i svela ga na samo dva restorana u dvama različitim hotelima, što je dodatno srozalo prehranu prognanika.⁶³ U istom je kompleksu hotelska uprava najavila povlačenje radne snage zbog konstantnih financijskih gubitaka.⁶⁴

U hotelu Tamaris pronalazimo primjer prognaničkog samoorganiziranja. Naime, iločki prognanici ustrojili su poseban Odbor prognanika, koji se brinuo o njihovim problemima. Pri tome su kao glavni problem smještaja istaknuli lošu prehranu, zbog čega je većina prognanika sama pripremala obroke u hotelskim sobama.⁶⁵ Slučaj hotela Tamaris ipak pokazuje i neke pozitivne aspekte smještaja prognanika u turističkim objektima. Tako su se ovdje prognanici sami skrbili o hotelu, odnosno svojim radom sudjelovali u njegovom održavanju. Prognanici su renovirali i osposobili jedan dio hotela za turističke svrhe, a neki Iločani radili su kao sezonski radnici tijekom turističke sezone.⁶⁶

Velik broj iločkih prognanika bio je smješten u prognaničkom naselju Blace u Rokovcima. U tom su naselju prognaničke obitelji dobivale na korištenje montažne kućice, koje su u prosjeku bile veličine oko 35 m². Problem je bio u tome što je često u takvim uvjetima stanovalo po pet osoba,⁶⁷ a zabilježeni su i slučajevi iločkih obitelji koje su za osam članova dobile na korištenje samo pola kućice.⁶⁸ U prognaničkom naselju Blace iločki su prognanici prvenstveno ovisili o humanitarnoj pomoći, sami su se brinuli o prehrani i bili su oslobođeni plaćanja režija. U novinskim napisima prognanici su često isticali oskudnu i jednoličnu prehranu kao jedan od većih problema s kojima su se suočavali.⁶⁹

Neki iločki prognanici žalili su se na smještajne uvjete u vagon-naseljima kod Županje pa im je ponuđen premještaj u prognaničko naselje Gašinci

⁶² Vinko Bakula, „Prognanicima hoteli na upravljanje“, *IL*, br. 11, veljača 1995., 3.

⁶³ V. Bakula „Izvjestice o socijalnom stanju prognanika“, *IL*.

⁶⁴ V. Bakula, „Prognanicima hoteli na upravljanje“, *IL*.

⁶⁵ Branko V. i K. S., „Problemi hotela ‘Tamaris’“, *IL*, br. 25, travanj 1996., 5.

⁶⁶ Sergio S., „Prognanici pomažu turizam“, *IL*, br. 5, kolovoz 1994., 8.

⁶⁷ Vilak, „Prognaničke obitelji: Rančki iz Šarengrada“, *IL*, br. 1, travanj 1994., 5.

⁶⁸ Vilak, „Prognaničke obitelji: Janić iz Bapske“, *IL*, br. 2, svibanj 1994., 5.

⁶⁹ S. K., „I više od normativa“, *IL*, br. 17, kolovoz 1995., 6.

kraj Đakova, ali su ga odbili, opravdavajući to lošim glasom Gašinaca.⁷⁰ U konačnici, prihvatili su premještaj u Tehničku školu u Vinkovcima, koja je osposobljena sredstvima norveške vlade. Smještajnim uvjetima u Vinkovcima prognanici su bili zadovoljni, posebno ističući dobre higijenske uvjete i postojanje centralnog grijanja.⁷¹ Ipak, i ovdje je ubrzo došlo do problema. Prema navodima samih prognanika, voditeljica smještaja oglušila se na njihove stalne žalbe na nekvalitetnu prehranu. Prognanici su blokirali unos hrane u zgradu škole, a voditeljica smještaja zaprijetila je kako će pozvati policiju. Situacija se smirila intervencijom Regionalnog ureda za prognanike iz Vinkovaca, kojom je smijenjena voditeljica smještaja i nakon toga je, prema tvrdnjama samih prognanika, došlo do poboljšanja u kvaliteti prehrane.⁷²

I iločki prognanici smješteni u privatnom smještaju suočavali su se s nizom problema. Morali su sami financirati životne troškove stanovanja i režija, a imali su jednaka primanja kao i prognanici u organiziranom smještaju, zbog čega su bili nezadovoljni svojim statusom i tražili su od Vlade promjenu takvog stanja.⁷³ Iločki prognanici suočavali su se i sa sudskim nalogima za deložacije iz objekata privatnog smještaja, što je bila posljedica činjenice da nisu imali dovoljno sredstava za plaćanja stanarine, troškova električne energije, ogrjeva i ostalih životnih potrepština.⁷⁴ Ipak, iločki prognanici smješteni u privatnim kućama u Novom Virju kraj Đurđevca sami su obrađivali vrtove i bavili se poljoprivredom i stočarstvom te su od toga uspijevali osigurati sredstva za plaćanje stanarine.⁷⁵

Tijekom progonstva, Iločani su se često žalili na nedostatnu humanitarnu pomoć, koja se, prema njihovim tvrdnjama, svake godine sve više smanjivala. U prikupljanju pomoći iločkim prognanicima najviše su se isticali institucije UNHCR-a i Caritasa, lokalne organizacije Crvenog križa te gradovi-prijatelji Iloka – Lieboch, Fürth i Lovas. Caritas Ambrosiana iz Milana omogućio je tako financijsku pomoć iločkim studentima i srednjoškolcima koji su smješteni na području Slavenskog Broda.⁷⁶ Njemački pater Reiner Fielenbach posebno se istaknuo višegodišnjom opskrnom prognaničkog naselja Blace, a također je udomio tri iločke obitelji u svom samostanu u Njemačkoj.⁷⁷ Ve-

⁷⁰ Branko V., „Prognanici ne žele iz vagona“, *IL*, br. 16, srpanj 1995., 4.

⁷¹ S. K., „Nadam se da ovdje nećemo ostati tako dugo kao u vagonima“, *IL*, br. 21-22, prosinac 1995./siječanj 1996., 2.

⁷² S. K., „Nezadovoljni hranom“, *IL*, br. 25, travanj 1996., 5.

⁷³ Vilak, „Kako platiti potrošeno?“, *IL*, br. 13, travanj 1995., 2.

⁷⁴ Branko V., „Deložacije u Bjelovaru i Slatini“, *IL*, br. 2, svibanj 1994., 2.

⁷⁵ Branko V., „Odaziv prognanika sve bolji“, *IL*, br. 5, kolovoz 1994., 6.

⁷⁶ Dalibor Papak, „Pomoć studentima i srednjoškolcima“, *IL*, br. 4, srpanj 1994., 8.

⁷⁷ S. K., „Po treći put u Blacama“, *IL*, br. 8, studeni 1994., 8.

liku humanitarnu pomoć slala je prijateljska župa Lieboch iz Austrije, koja je pored toga svake godine osiguravala ljetovanje iločke djece u Austriji.⁷⁸ Prognanici u Blacama su manjak humanitarne pomoći pokušali kompenzirati organiziranjem vlastite tržnice unutar naselja.⁷⁹

Tijekom razdoblja progonstva javljaju se i problemi sa zdravstvenom zaštitom iločkih prognanika. Vukovarsko-srijemski župan zahtijevao je u srpnju 1994. imenovanje posebne liječničke komisije za obavljanje sistematskih pregleda među prognanicima. Kao razlog tomu naveo je porast zaraznih i malignih bolesti koje su prouzrokovane nedostatnom prehranom, neodgovarajućim smještajem i ratnim stresom, koji je posebno doveo do povećanja psihičkih bolesti i stope samoubojstava među prognanicima.⁸⁰ Također, prognanici se žalili na nehuman i neljubazan odnos zdravstvenih djelatnika prema njima, pri čemu su isticali teškoće pri dobivanju uputnica za specijalističke preglede ili recepata za lijekove. Također su se žalili kako im se nezakonito naplaćuje pružanje navedenih zdravstvenih usluga, što je bilo u suprotnosti s odnosnim odredbama Zakona o statusu prognanika i izbjeglica iz 1993.⁸¹ S druge strane, iločki prognanici u Malinskoj nisu imali problema s tamošnjim zdravstvenim ustanovama, što nam pokazuje da se situacija u tom sektoru razlikovala od područja do područja.⁸²

Prognaničke aktivnosti

Tijekom progonstva, iločki prognanici organizirali su niz prognaničkih aktivnosti uz potporu gradske uprave Iloka i vjerskih djelatnika iz Iloka. Posebno su se istaknuli u kulturnoj djelatnosti, organizirajući niz izložbi i drugih kulturnih manifestacija. Prognaničke dane provodili su obavljajući svakodnevne aktivnosti kojima su se bavili tijekom života u Iloku. Njihove djelatnosti bile su obilježene iločkom tradicijom, čime su očuvali svoj identitet tijekom višegodišnjeg izbjivanja iz svoga grada.

Iločke prognanice svakodnevicu su kratile heklanjem i izradom slavonskih kolača, kao izrazom iločke tradicije.⁸³ Ponekad je iločki identitet odudarao od okruženja u kojem su se našli prognanici. Naime, često su se mogle vidjeti slavonske bake u crnoj seoskoj nošnji, s crnim maramama na glavama,

⁷⁸ Mato Batorović, „Dobrotvori iz Liebocha u Zagrebu“, *IL*, br. 13, travanj 1995., 4.

⁷⁹ Branko V., „Tržnica unutar naselja“, *IL*, br. 2, svibanj 1994., 5.

⁸⁰ K. S., „Prognanicima je sve teže“, *IL*, br. 4, srpanj 1994., 1.

⁸¹ Branko V., „Izbjeći nehumanost“, *IL*, br. 4, srpanj 1994., 9.

⁸² Branko V. i K. S., „Problemi hotela“, *IL*,.

⁸³ Vilak, „Kilometri heklanog konca“, *IL*, br. 1, travanj 1994., 5.

kako za sunčanih dana u primorskim gradovima sjede i pletu na klupama u parku, što se razlikovalo od načina života domicilnog stanovništva.⁸⁴

U prognaničkim naseljima organizirale su se prodajne izložbe ručnih radova i kolača prognanica povodom raznih blagdana.⁸⁵ Prognanice su u Etnografskom muzeju u Zagrebu održale i veliku izložbu ručnih radova pod nazivom Krik upozorenja, s ciljem očuvanja kulturne baštine.⁸⁶ Kulturu vinogradarstva, po kojoj su nadaleko poznati, Iločani su nastavili njegovati i u progonstvu, pa su često sudjelovali u berbama grožđa kao nadničari.⁸⁷ Također su održavali tradicionalni slavonski običaj svinjokolje jer je dio prognanika smješten u privatnim kućama uzgajao svinje za vlastite potrebe.⁸⁸

Aktivnosti iločke djece u progonstvu organizirao je pater Flavijan Šolc koji je osnovao dječji zbor Mali prognanici. Zbor je nastupao diljem Hrvatske, ali i u inozemstvu.⁸⁹ Sadržaj koncerata bile su pjesme i recitacije domoljubnog i vjerskog sadržaja, a prilikom nastupa u inozemstvu zbor je pjesme izvodio i na stranim jezicima.⁹⁰ Šolc je organizirao i iločki ogranak Franjevačke mladeži (FRAMA), koji je često sudjelovao na raznim hodočašćima mladih.⁹¹ Vjerska djelatnost iločkih prognanika također je bila veoma razvijena. Iločani su tako često hodočastili na Trsat,⁹² a svake su godine obilježavali i tradicionalne iločke blagdane poput Vinkova, Antunova i Petrova.

Za najmlađe iločke prognanike bili su organizirani dječji vrtići i igraonice u sklopu hotela u kojima su bili smješteni. Posebno se ističu dječja igraonica Miki Maus u Njivicama, čije su otvaranje financijski potpomogli Crveni križ, donatori iz Njemačke te Vukovarsko-srijemska županija,⁹³ i dječji vrtić Vukovar u sklopu hotela Tamaris u Malinskoj, koji je otvoren uz pomoć donatora iz Italije i Njemačke.⁹⁴ Što se tiče školstva, u Mošćeničkoj Dragi bila je otvorena i posebna iločka škola. U Malinskoj i Njivicama također su bile organizirane posebne škole za iločke prognanike, u kojima su radili prosvjetni djelatnici

⁸⁴ Vlasta Kovač, „Hoteli prognanicima na upravljanje?“, *Ugostiteljstvo i turizam – Hrvatski turistički magazin* 43/1995, br. 2, 38.

⁸⁵ S. K., „Izložba kolača i ručnih radova“, *IL*, br. 25, travanj 1996., 3.

⁸⁶ Mato Batorović, „Izložba ručnih radova prognanica u Zagrebu“, *IL*, br. 27, lipanj 1996., 4.

⁸⁷ T. Vladimir, „Iločka berba u Đulovcu“, *IL*, br. 8, studeni 1994., 9.

⁸⁸ Branko V., „Svinjokolje“, *IL*, br. 21-22, prosinac 1995./siječanj 1996., 14.

⁸⁹ M. B., „Sastanak prosvjetnih djelatnika grada Iloka“, *IL*, br. 28, srpanj 1996., 8.

⁹⁰ *Ilok i iločki kraj u Domovinskom ratu*, 55.

⁹¹ *Ilok i iločki kraj u Domovinskom ratu*, 55.

⁹² M. B., „Prognanici kod trsatske Gospe“, *IL*, br. 18, rujan 1995., 4.

⁹³ M. B., „Dječja igraonica “Miki Maus” u Njivicama“, *IL*, br. 11, veljača 1995., 4.

⁹⁴ Branko V., „Dječji vrtić “Vukovar”“, *IL*, br. 25, travanj 1996., 3.

iz Iloka.⁹⁵ Tijekom višegodišnjeg progonstva, neka prognanička djeca završila su svoje srednjoškolsko obrazovanje pohađajući škole u mjestima gdje su bili smješteni. Svoje maturalne zabave prognana iločka mladež proslavila je zajedno sa svojim školskim kolegama.⁹⁶ U Malinskoj je bio prisutan i problem odnosa između prognaničke i lokalne djece. Naime, pojavila se netrpeljivost prema iločkoj djeci u tamošnjoj osnovnoj školi, što je dovelo do organiziranja posebne smjene za prognaničku djecu, čime su oni odvojeni od domaćih učenika, što nam ukazuje na problem neprihvatanja prognanika od strane nove sredine.⁹⁷

Brojne aktivnosti mladih iločkih prognanika pokazuje i primjer organiziranja raznih glazbenih sastava. Kako bi nastavili njegovati slavonske običaje i kulturu, iločka su djeca pod starijim vodstvom osnivala tamburaške sastave na području Istre i Kvarnera. Najpopularniji takvi sastavi bili su Dunavski bečari iz Malinske, osnovani uz financijsku potporu humanitarne organizacije iz Japana,⁹⁸ zatim Dunav iz Njivica i Slavonija iz Opatije, koji su održavali niz koncerata tijekom progonstva i tako promicali iločki identitet među prognanicima.⁹⁹

Najvažnije ustanove koje su se brinule o kulturnoj djelatnosti prognanih Iločana bile su Muzej grada Iloka i Ogranak Matice hrvatske Ilok. Svakog listopada održavani su Dani Iloka. Organizirane su razne izložbe iločkih umjetnika, svečane sjednice Gradskog vijeća posvećene kulturi prognanih Iločana, književne večeri, a česte su bile i svete mise u čast iločkog zaštitnika sv. Ivana Kapistrana.¹⁰⁰ U progonstvu se djelovanjem na kulturnom polju posebno isticao akademski slikar i keramičar iz Iloka Ivan Mršić, koji je organizirao izložbe na temu iločke povijesti i kulture, od kojih su najpoznatije *Viđenja 94*¹⁰¹ te *Hrvatska obala Dunava – Ilok, Šarengrad, Vukovar*.¹⁰² Važno je istaknuti i tiskanje monografije pod nazivom *Grad Ilok: Bapska, Mohovo, Šarengrad*, u kojoj se nalaze svjedočanstva o gradu Iloku i njegovim stanovnicima kroz povijest, čiji je izdavač Gradsko poglavarstvo Iloka.¹⁰³ Održavanju svijesti o povijesti Iloka pomoglo je i organiziranje znanstvene rasprave pod ingerencijom Muzeja grada Iloka pod nazivom Statut grada Iloka 1525., na kojoj su sudjelo-

⁹⁵ M. B., „Sastanak prosvjetnih djelatnika“, *IL*.

⁹⁶ M. B., „Naše prognanice u Krku“, *IL*, br. 26, svibanj 1996., 10.

⁹⁷ Branko V. i K. S., „Problemi hotela“, *IL*, br. 25, travanj 1996., 5.

⁹⁸ Sergio S., „Dunavski bečari“ s Krka“, *IL*, br. 12, ožujak 1995., 3.

⁹⁹ M. B., „Kratki prikaz prosvjetnog djelovanja u progonstvu“, *IL*, br. 28, srpanj 1996., 8.

¹⁰⁰ Mato Batorović, „Dani Iloka ‘94“, *IL*, br. 8, studeni 1994., 6.

¹⁰¹ S. I., „Izložba Ivana Mršića u Osijeku“, *IL*, br. 4, srpanj 1994., 11.

¹⁰² M. B., „Ilok, Šarengrad, Vukovar – Hrvatska obala Dunava“, *IL*, br. 13, travanj 1995., 3.

¹⁰³ S. I., „Najava monografije ‘Grad Ilok: Bapska – Mohovo – Šarengrad’“, *IL*, br. 3, lipanj 1994., 12.

vali brojni poznati hrvatski znanstvenici.¹⁰⁴ Od drugih umjetničkih djelatnosti, bitno je spomenuti rad iločke likovne kolonije, koja je svojim radovima na temu Iloka izrađenim u tehnici terakote pridonosila očuvanju iločke kulture.¹⁰⁵

Sportska aktivnost prognanih Iločana mahom je bila usmjerena na nogomet. Zbog disperzije u mjestima prihvata i nedostatnih financijskih sredstava nije bilo mogućnosti za obnovu matičnog Nogometnog kluba (NK) Fruškogorac, nego su se igrači aktivirali u nogometnim klubovima u mjestima privremenog smještaja. Najviše Iločana bilo je u NK Graničar iz okupirane Ilače, a koji je privremeno djelovao u Vinkovcima.¹⁰⁶ Prognani Iločani sudjelovali su na mnogobrojnim malonogometnim turnirima, a na jednom održanom u Opatiji 1996. osvojili su drugo mjesto.¹⁰⁷ U listopadu 1996. u Zagrebu je osnovan i Košarkaški klub Ilok, čiju su osnovicu činili prognani iločki studenti.¹⁰⁸ Inicijative za drugim sportovima nije bilo, ponajviše zbog razloga financijske naravi.

Povratak

Tek potpisivanjem Erdutskog sporazuma u studenom 1995., kojim je dogovorena uspostava prijelazne uprave UN-a u istočnoj Slavoniji, pristupilo se provedbi organiziranog povratka svih prognanika i izbjeglica.¹⁰⁹ Osnovan je poseban Ured privremene uprave za istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem, u koji je imenovan i gradonačelnik Iloka Kraljević.¹¹⁰ Dogovoreno je osiguravanje prava na povratak svima koji to žele i funkcioniranje javnih službi te najavljeno održavanje lokalnih izbora na razini gradova, općina i županija 30 dana nakon isteka prijelaznog razdoblja, a lokalnim Srbima dano je pravo osnutka Zajedničkog vijeća općina.¹¹¹

U veljači 1996. predstavnici Iloka dogovorili su s predstojnikom Ureda carine Republike Hrvatske uspostavu pet carinskih i graničnih prijelaza na području Iloka. U rujnu se obavlja popis birača za najavljene lokalne izbore, a u studenom iste godine prva skupina od petnaest iločkih prognanika posjećuje

¹⁰⁴ M. B., „Znanstveni kolokvij “Statut grada Iloka 1525.”“, *IL*, br. 20, studeni 1995., 6.

¹⁰⁵ Branko V., „Sedamnaesti saziv likovne kolonije Ilok“, *IL*, br. 21-22, prosinac 1995./siječanj 1996., 4.

¹⁰⁶ Branko V., „Iločani ponovno zaigrali“, *IL*, br. 1, travanj 1994., 10.

¹⁰⁷ Ivan Groznica, „Izvrstan nastup naše malonogometne ekipe“, *IL*, br. 30, rujan 1996., 5.

¹⁰⁸ Ivica Čengić, „Iločki košarkaši startali uspješno“, *IL*, br. 32-33, studeni/prosinac 1996., 10.

¹⁰⁹ Nikica Barić, „Srpska oblast Istočna Slavonija, Baranja i Zapadni Srijem - od „Oluje“ do dovršetka mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja“, *Scrinia Slavonica*, 11 (2011), 398-399.

¹¹⁰ S. Klučik, „Uskoro će zazvoniti iločka zvona“, *IL*, br. 24, ožujak 1996., 2.

¹¹¹ Mario Nobilo, *Hrvatski feniks: diplomatski procesi iza zatvorenih vrata 1990. – 1997.* (Zagreb, 2000), 497-498.

Ilok nakon pet godina progonstva.¹¹² Iako su lokalni izbori trebali biti provedeni u prosincu 1996., to se nije dogodilo zbog pritiska srpske strane. Konačno je Vlada Republike Hrvatske raspisala izbore za lokalnu samoupravu za 13. ožujak 1997., a Srbima je omogućeno biranje hoće li glasati za izbornu listu u mjestu privremenog boravka ili mjestu prebivališta. Birački odbori u Iloku, Bapskoj, Šaregradu i Mohovu bili su u višenacionalnom sastavu, i to jedan Hrvat, jedan Slovak i jedan Srbin.¹¹³

Na izbore za Gradsko vijeće Iloka izašlo je 9.259 birača, a od toga je važećih listića bilo 88,05%. Hrvatska demokratska zajednica dobila je četrnaest mjesta, a Samostalna demokratska srpska stranka (SDSS) šest mjesta.¹¹⁴ Ponovno je za gradonačelnika izabran Kraljević, a odlučeno je kako će biti izabrana i dva dogradonačelnika, i to jedan iz HDZ-a, a drugi iz SDSS-a.¹¹⁵ Nakon održavanja konstituirajuće sjednice vijećnici SDSS-a uputili su zahtjev da se izabere samo jedan dogradonačelnik, i to iz njihovih redova. Vijećnici SDSS-a pravdali su takav zahtjev konstatacijom prema kojoj u Iloku živi oko 75% Srba i pritom su ignorirali činjenicu da se iločki Hrvati i Slovaci nalaze usred povratka u grad. Zahtjev je stoga odbijen, a u znak prosvjeda vijećnici SDSS-a napustili su sjednicu, zaprijetivši prekidom rada u iločkom Gradskom vijeću.¹¹⁶ Ured gradske uprave ipak je svečano otvorio gradonačelnik Kraljević u Iloku u lipnju 1997.¹¹⁷ Službeni povratak Iločana počeo je u srpnju 1997., kada je najavljeno stvaranje svih uvjeta za prognanike, a gradonačelniku Iloka i gradskim djelatnicima simbolično su uručeni povratnički kartoni, koji označavaju stvarni povratak prognanika u istočnu Slavoniju.¹¹⁸

Prema dostupnim podacima nadležnog Regionalnog ureda za prognanike Vinkovci, do 18. svibnja 1998. na šire gradsko područje Iloka ukupno se vratilo 1.242 povratnika. Od tog broja, u Ilok se vratilo 908 povratnika, u Bapsku 223, u Mohovo 24 i u Šaregrad 87 osoba. Navedene brojke odnose se mahom na osobe hrvatske nacionalnosti, dok podaci za osobe srpske nacionalnosti nažalost nisu dostupni.¹¹⁹

¹¹² Stjepan Klučik, „Posjeta Iločanki Iloku“, *IL*, br. 32-33, studeni/prosinac 1996., 15.

¹¹³ Slobodan Lang, Branko Pek, *Pravo na dom* (Osijek, 2011), 335- 336.

¹¹⁴ „Rezultati izbora za članove gradskih i općinskih vijeća“, www.izbori.hr, pristup ostvaren 7. lipnja 2014.

¹¹⁵ S. Butigan, „Stipan Kraljević ponovno gradonačelnik“, *Glas Slavonije (GS)*, Osijek, 24. svibnja 1997., 48.

¹¹⁶ „Vijećnici SDSS-a napustili sjednicu“, *Hina, Novi list*, Rijeka, 21. i 22. lipnja 1997., 9.

¹¹⁷ „Ilok: otvoren Ured gradske uprave“, *Hina, GS*, 19. lipnja 1997., 40.

¹¹⁸ „Povratnički kartoni gradonačelniku i djelatnicima gradske uprave“, *Vinkovački list*, Vinkovci, 11. srpnja 1997., 5.

¹¹⁹ Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Ured predsjednika Republike Hrvatske / Pismohrana / Fascikl 1653, Vlada Republike Hrvatske / Ured za prognanike i izbjeglice / Regionalni ured

Zaključak

Grad Ilok i njegovi stanovnici funkcionirali su kao cjelina, iako nisu bili na teritoriju svoga grada. Zahvaljujući gradskim vlastima, Ilok je i u progonstvu funkcionirao kao grad s većinom svojih institucija, prvenstveno se brinući o svojim prognanim građanima. Tijekom prognaničkog razdoblja grad Ilok ostvario je plodnu političku, kulturnu, vjersku i sportsku djelatnost. U razdoblju progonstva izraženi su problem smještaja, neželjenost prognanika od strane lokalnih vlasti, nedostatna humanitarna pomoć, slučajevi netrpeljivosti lokalnog stanovništva prema prognanicima, ali usprkos svemu tome iločki prognanici su se organizirali i sudjelovali u brojnim aktivnostima, kako bi upotpunili prognaničke dane daleko od svog doma. Raznolikošću manifestacija i događanja prebrođeno je neočekivano dugo prognaničko razdoblje i uspješno je očuvan identitet Iloka, koji su nosili i promicali njegovi stanovnici, dočekavši povratak u svoj ukradeni grad.

Summary

THE STOLEN TOWN – ON THE EXILE OF THE PEOPLE OF ILOK

In this paper the author discusses the causes, the course and the characteristics of the expulsion of the non-Serbian population from Ilok and its immediate environment from 1991 into 1998. From an analysis of source material documents, the periodicals of the time and the relevant scholarly literature, the conclusion can be drawn that the features seen in the exile of the population of Ilok were in accordance with the general characteristics of the rest of the Croatian displaced population. Stress caused by the expulsion, problems of shelter and humanitarian aid as well as their uncertainties about when they would return to their home town can be highlighted as the main problems of the Ilok refugees. The expulsion of the Ilok people was the result of the aggression of the Yugoslav People's Army and the local Serbian rebels. The Ilok exodus took place in October 1991, and from that moment an unexpectedly long period of life in exile began. The Ilok population was accommodated in tourist facilities in Istria and Kvarner, in refugee camps in Slavonia and in private accommodation throughout Croatia. During its exile, the population somewhat managed to normalize its life thanks to the organization of the Ilok town government and although they were not now living in the area of their home town. Throughout the course of the long period of life in exile, the Ilok people developed substantial and recognizable political, cultural, religious and sporting activities in order to preserve their identity. The main problems of life in exile were lack of humanitarian aid, accommodation problems, disagreements with the local population and problems with the local government. In spite of all that, the Ilok displaced persons managed to organize themselves, although they were not in their parent territory, and they participated in various activities that helped them to endure the long period in exile and to preserve the identity of the town of Ilok.

Key words: town of Ilok, exile, refugees, return

(Translated by *Mica Orban Kljajić*)